

Pravno-kultne strukture v prostoru Altenerdinga na Bavarskem

Andrej Pleterski

The article presents the juridical-cult structures that existed at the Bavarian cemetery of Altenerding near Munich during the second half of the 5th century and the first half of the 6th century. The direction of the sunset and sunrise during the solstices set the main course of orientation at the cemetery. The ritual angle of natural equilibrium was also set by this course. The central cult and juridical locality of the former Westergau was also at this cemetery. Old Gallic-Roman measuring units were applied to aid in the process of organization of space. Furthermore, the influence of Pythagorean symbolism is also evident.

Stari Rimljani so poznali in uporabljali merska pravila, s katerimi so urejali svoje stavbe, naselja, polja. Njihova urejena grobišča s parcelnimi mejami ne vzbujajo začudenja. Tudi »barbarski« svet je poznal in uporabljal merila, s katerimi je urejal svoj svet živih in mrtvih. Že prve analize slovanskega gradiva kažejo uporabo merskih pravil pri urejanju prostora polj, naselbin, grobišč, mikroregij v povezavi s kulturnimi mesti (prim.: Šalkovský 1993, 1994; Pleterski 1996; Macháček, Pleterski 2000, Sagadin 2001, 366 s). Vendar ne gre za neko slovansko posebnost. Podobna ali celo enaka pravila so poznali tudi drugi. »Obredni« kot je bil v uporabi npr. tudi pri Keltih na Irskem (prim.: Pleterski 1997, 24 s) in pri Germanih v Jellingu na Danskem (prim.: Dyggve 1954, Fig. 15).

Izraz »obredni kot« je seveda povsem tehničen, vendar se naslanja na mitološki pomen kota v stavbah, ki se je v folklornem gradivu ohranil do danes (npr.: Tolstoj 1998). Njegova velikost $23,5^\circ \pm 1,5^\circ$ je enaka navidezni razliki med višino opoldanskega sonca v času enakonočja in višino v času obeh sončnih obratov. Ta razlika nastaja, ker os Zemljinega vrtenja ni pravokotna na ravnino njene orbite okoli sonca, ampak je za omenjeni kot odklonjena (prim.: Šprajc 1991, 14). Pri tem se naklon zemeljske osi spreminja za zgoraj omenjeno $\pm 1,5^\circ$ (Šprajc 1991, 24). Naklon zemeljske osi so poznali antični matematiki in astronomi kot npr. Eratosthen (3. st. pr.n.št.) in Hipparh (2. st. pr.n.št.). Klavdij Ptolemaj (2. st. n.št.) ga je izračunal na $23^\circ 51' 20''$, pri čemer si je pomagal s preprosto navpično postavljenim okroglo ploščo, katere obod je bil razdeljen na obočne enote (prim.: Toomer 1996, 83 s). Podobno sfero je razvil v Regensburgu pred 1069 magister Wilhelm iz St. Emmerama ter z njo pravilno določil sončna obrata, pri pomladanskem enakonočju pa se je zmotil le za 5 dni (Stevens 1999, 678 ss).

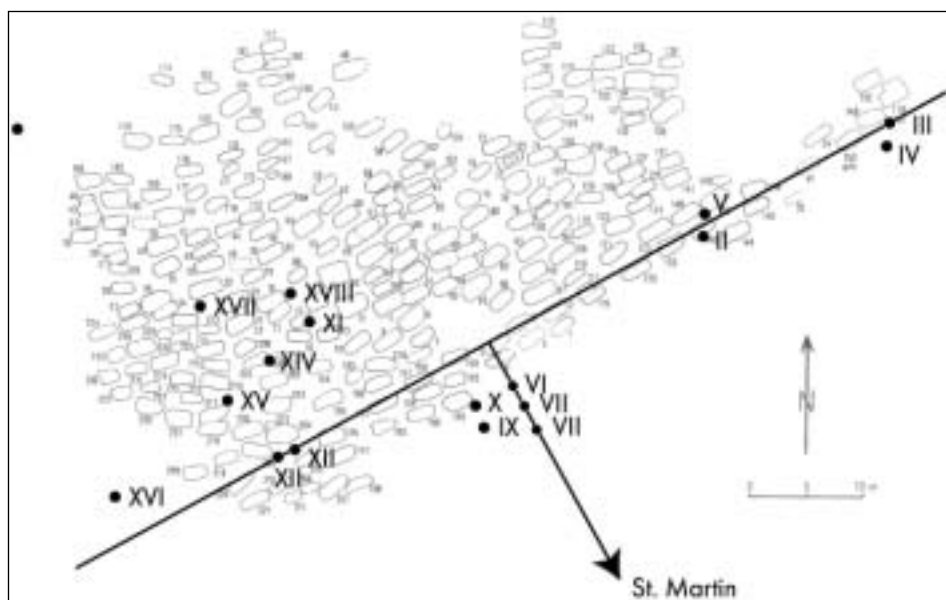
Solsticija in enakonočji so prelomnice v letu, ko se spreminjajo razmerja naravnih sil oziroma božanstev, kot so si jih nekoč predstavljali ljudje. Kot $23,5^\circ \pm 1,5^\circ$ v pokrajini povezuje trojice kulturnih mest, ki so posvečene protistavnima božanstvoma svetlobe (toplote, poletja...) in teme (mraza, zime...) ter božanstvu, ki med njima vzdržuje ravnotežje (več o tem.: Pleterski 1996). Prav božični in kresni čas obeh sončnih obratov sta

tista dela leta, ko so moči obeh bogov poletja in zime največje, enakonočje (v praksi različni simbolni datumi spomladi in jeseni) pa je trenutek, ko se njuna nadvlada menja, ko eden navidezno umre in drugi oživi. Ponavljanje obrednega kota je pomenilo utrjevanje naravnega ravnovesja, ki je bistveno za preživetje ljudi (prim. Belaj 1998, 26).

Urejanje prostora je verjetno obsegalo naslednje korake: najprej so naseljenci v središču svoje pokrajine določili tri kulturna mesta, posvečena trem različnim božanstvom, ki so označevala obredni kot in s tem ravnovesje. Na svojem grobišču so s pomočjo kolov ali kamnov določili smer proti enemu od treh kulturnih mest. Ta smer je bila potem izhodišče za usmerjanje grobov in za nadaljnje podrobnejše urejanje pokopališnega prostora, kot so: določitev meje prostora pokopavanja, izbira mest kulturnega pomena na grobišču, razmejevanje površin, ki so bile namenjene pokopavanju različnih skupin prebivalstva. Za to je bilo potrebno postaviti še dodatne kole ali kamne. Za odmerjanje razdalj so uporabljali ritualna števila, da bi utrdili naravni red (glej: Pleterski 1996, Belaj 1998, 16 s.).

Grobišče in okolica

Da so tudi merovinškodobni prebivalci južne Nemčije na sorodne načine urejali prostor pokopališča, kaže npr. pogled na načrt grobišča Marktoberdorf (sl. 1). Tam stojijo nekatere jame za kole med grobovi (XV npr. na večji prazni površini), večina pa jih je na obrobju, kjer omejujejo prostor z grobovi in na jugu poleg meje grobišča določajo tudi glavno smer grobov, kar je opazil že Christlein (1966, 11; Tafel 117). Pravokotnico na to smer označuje vrsta jam (VI, VII, VIII), in če jo podaljšamo proti jugovzhodu (sl. 2), pridemo do cerkve Sv. Martina (prim.: Christlein 1966, Tafel 129). Če od grobišča

Sl. 1. Grobišče Marktoberdorf (osnova po: Christlein 1966, Tafel 117).

Fig. 1. Marktoberdorf cemetery (basis according to: Christlein 1966, T. 117).

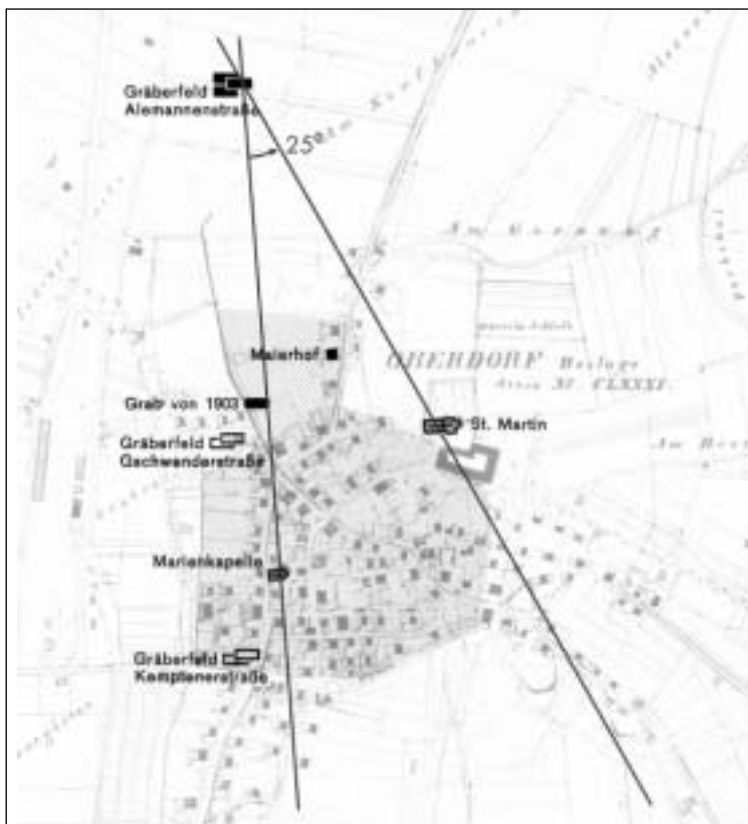
potegnemo še eno smer proti jugu do Marijine kapele, dobimo kot, ki ima vrh na grobišču in meri 25° , kar je velikost »obrednega« kota.

Bajuvarsko grobišče Altenerding iz časa od druge polovice 5. st. do konca 7. st. je s 1500 raziskanimi grobovi največje v južni Nemčiji (katalog: Sage 1984). Leži na obrobju mesta Erding 30 km severovzhodno od Münchna in v osrčju nekdanje Bajuvarije. V prvotnem Erdingu (sedanji je nastal šele v visokem srednjem veku) je bilo verjetno središče starobavarskega Westergaua (Kahl 1985, 169). Grobišče Altenerding bi tako pripadalo osrednji naselbini te teritorialne enote.

V Altenerdingu sem iskanje »obrednega kota« začel s predpostavko, da je bilo grobišče tako močno kultno mesto, da predstavlja hkrati tudi eno od kulturnih točk v pokrajini. Ker so stara kulturna mesta pogosto preživela do danes tako, da so na njih zgradili cerkve, sta pozornost vzbudili sosednji cerkvi sv. Marije v Altenerdingu in Hl. Blut v Kletthamu (sl. 3). Vsa tri kulturna mesta določajo kot približno 23° , kar ustreza velikosti obrednega kota. Vendar ali možnost sočasnega obstoja naštetih treh kulturnih mest v resnici tudi obstaja?

Klettham je kot Cheldheim omenjen že okoli 924, romanje k njegovi cerkvi pa

je prvič omenjeno šele 1401 (Sage 1973, 214). K njej je vodilo najpomembnejše evharestično romanje stare Freisinške škofije, ki naj bi se začelo med 1315 in 1360 (Krausen 1985, 191). Možnosti še starejše cerkve, lahko z drugačnim imenom, razmeroma pozna prva omemba ne izključuje. Na verjetnost starega kulturnega mesta opozarja tudi tamkajšnji vodnjak z okolno zemljo, oba naj bi imela zdravilno moč. Drugi namig nudi stara na-

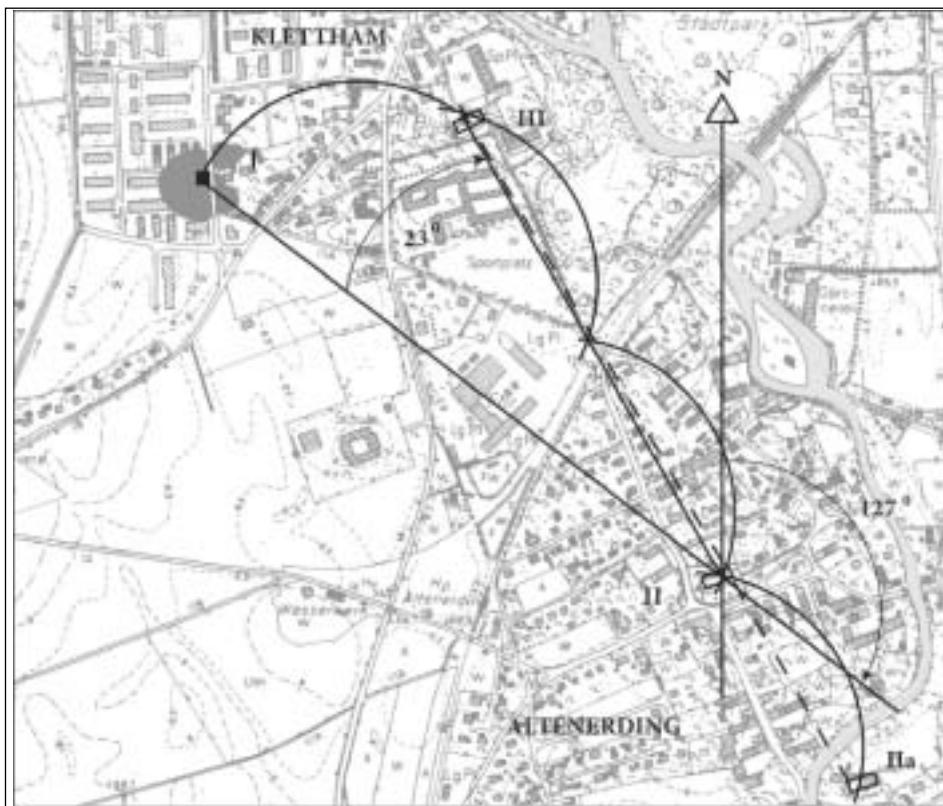
Sl. 2. Marktoberdorf. Merska povezava grobišča in cerkva (osnova po: Christlein 1966, Tafel 129).

Fig. 2. Marktoberdorf. Measured connection between the cemetery and churches (basis according to: Christlein 1966, T. 129).

vada, da so trupla umrlih iz Siglfinga in Kletthama nosili skozi cerkev Helig Blut na njihovi poti do pogreba v Altenerdingu (Krausen 1985, 192). Taka pot pogrebcev vzpostavlja povezavo med cerkvama v obeh krajih.

V Altenerdingu, Ardeingas prvih omemb v pisnih virih, je bil najverjetneje že v času med 788 in 800 kraljevi dvor, Cerkev Marijinega oznanjenja pa je prafarna (Sage 1973, 216; 1975, 257). Res je, da je po 7. st. prišlo do prerazporeditve naselbin, najkasneje tedaj, ko je okoli 1228 nastalo sosednje mesto Erding, delno pa morda tudi že prej, ko je v poznejšem Altenerdingu nastal kraljevi dvor (Dannheimer 1974, 633 ss). Vendar to možnosti ohranitve starih kulturnih mest ne zanika. Očitna je namreč splošna kontinuiteta poselitve, čeprav so se dogajale lastniške spremembe in ekonomske reorganizacije. Dokončen odgovor pa bi mogla dati samo izkopavanja v obeh naštetih cerkvah.

Zanimiv bi bil odgovor na vprašanje, ali so razdalje med naštetimi tremi kulturnimi mesti modularno določene. Karta 1 : 10000 daje za to premalo natančne podatke, poleg tega pa ne poznamo povsem natančno merskih točk. Grobo opažanje vendarle pove, da je razdalja med II in III dvakratnik razdalje med I in III. Ta bi lahko znašala 333 m, to je 9 aripenov po 37 m oz. 1000 Karlovih čevljev (o aripenu in Karlovem čevlju glej spodaj). Razdalja II - III bi tako merila 666 m ali 18 aripenov oziroma 9 heredijev (1 heredij = 2

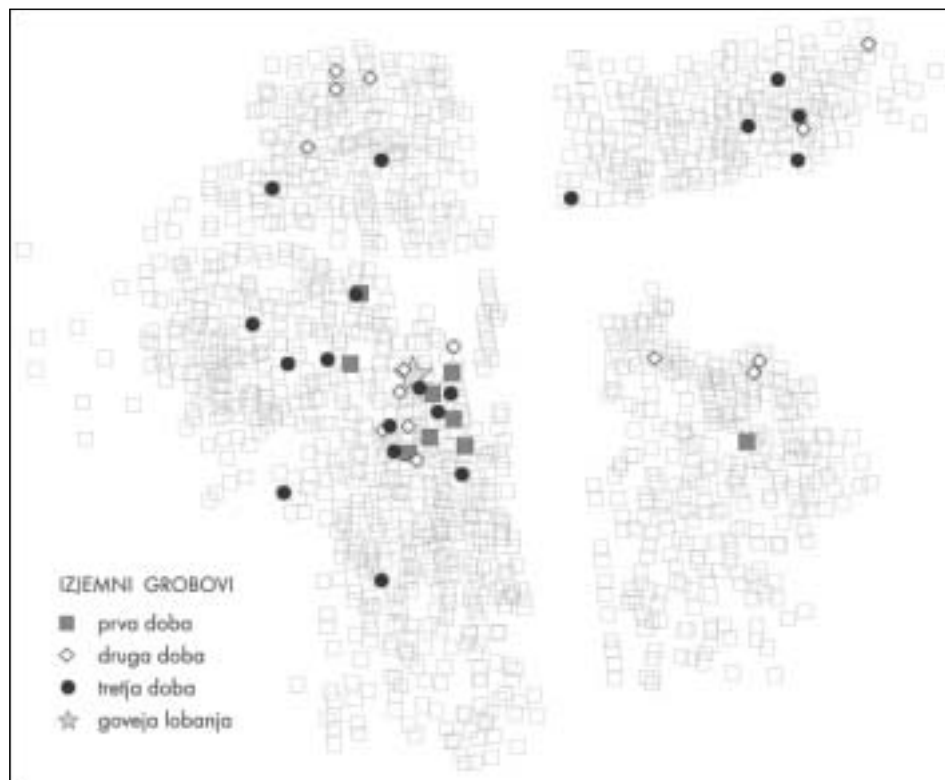
Sl. 3. Altenerding. Sl. 3. I - Vzpetina ob goveji lobanji na grobišču, II - cerkev sv. Marije, IIa - Petersbergl, III - cerkev Hl. Blut. (osnova po: Sage 1984, Beilage 2)

Fig. 3. Altenerding. Fig. 3. I - The elevation next to the bovine skull at the cemetery, II - Church of St Mary, IIa - Petersbergl, III - Church of Hl. Blut. (basis according to: Sage 1984, Beilage 2)

aripena). Razdalja I – II bi se lahko izšla z 11 herediji. Možnost uporabe starih poljskih mer je zato zelo verjetna. Za modul 9 aripenov je od cerkve Marijinega oznanjenja oddaljena vzpetinica Petersbergl (IIa). Ta leži ob črti, ki spaja tudi cerkev Marijinega oznanjenja (II) in Hl. Blut (III). Iz katerega vira izvira podatek, da je bila prva farna cerkev v Altenerdingu posvečena sv. Petru (Brenninger 1990, 3), nisem mogel odkriti. Vsekakor je na Petersberglu stala cerkev Sv. Petra, ki je bila 1807 profanirana in okoli 1967 dokončno porušena (Brenninger 1990, 3). Ker Petersbergl stoji v poplavni ravnici rečice Sempt in je bilo ob cerkvi premalo kopnega prostora za morebitno farno pokopališče, se mi ne zdi verjetno, da bi tu stala prva farna cerkev. Možno pa bi bilo, da je prišlo do premikov patrocinijev. Morda so prenesli Marijino češčenje iz Kletthama v Altenerding, kjer je zato dotedanje češčenje sv. Petra potrebovalo novo cerkev na Petersberglu. Taka razlaga bi se ujemala z mersko povezanostjo vseh treh cerkva in bi pojasnjevala nenavadno pot pogrebov iz Kletthama in Siglfinga.

Sledovi mersko-kulturnih točk na grobišču

Na grobišču Altenerding je bila površina v poznejših stoletjih tako prizadeta zaradi poljedelstva, da se luknje za kole, kamni, plitve jame niso mogli ohraniti. Ob-

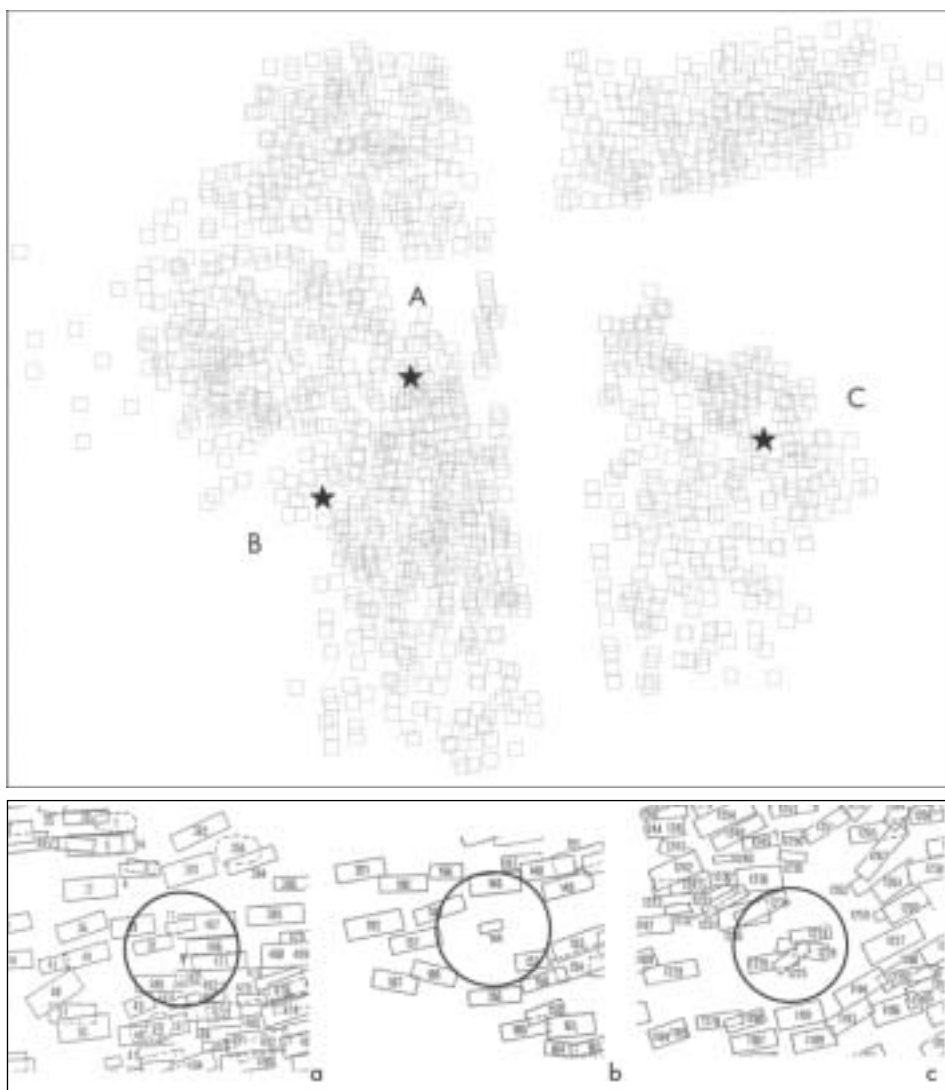

Sl. 4. Izjemni grobovi treh dob grobišča ob goveji lobanji (označena z zvezdico).

Fig. 4. Exceptional graves from three different periods at the cemetery, next to the bovine skull (designated with a star).

stoj merskih točk in smeri je bilo zato mogoče ugotavljati samo po sledovih njihovega vpliva na razporeditev in usmeritev grobov.

Pri obravnavi posameznih struktur so se pokazali nekateri grobovi, ki so po svojih pridatkih odstopali od večine: npr. predmeti značilni za odrasle v otroških grobovih, izjemna oborožitev, izjemne ogrlice. V prvem obdobju pokopavanja se izrazito kopičijo v osrčju grobišča, pozneje se pojavi nekaj skupin tudi na obrobju, vendar je osrednji prostor še vedno v uporabi (sl. 4). Ko se vprašamo, zakaj je bil ravno osrednji prostor tako prestižen, postanemo pozorni na tamkajšnjo vdolbino, v kateri je bil pokopano

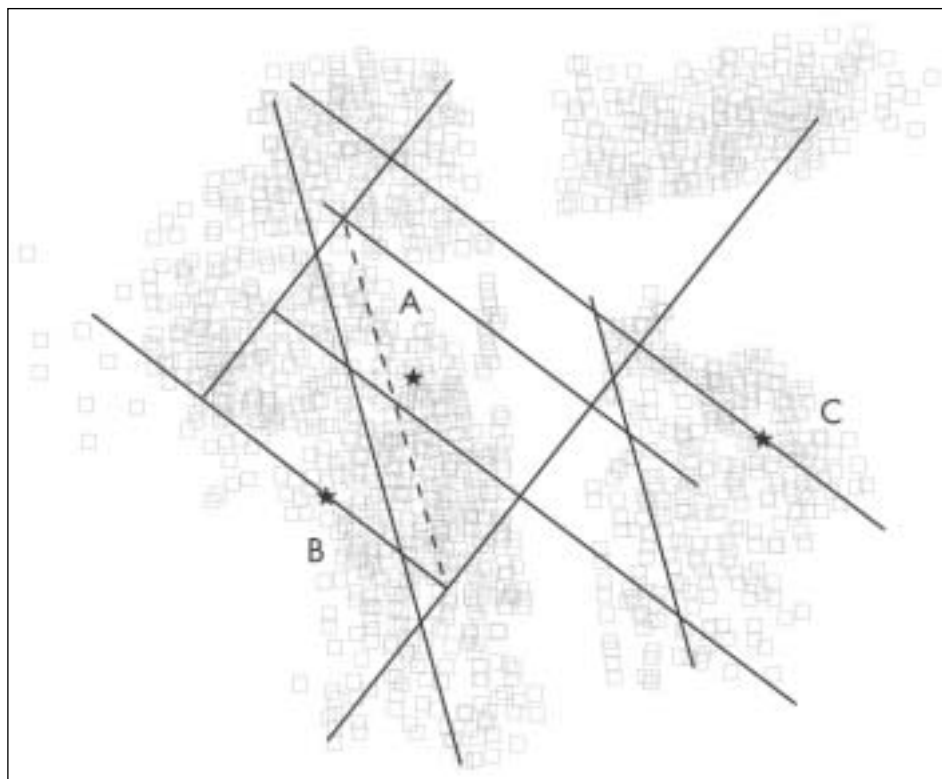

Sl.5. Pokopi na prostoru, ki ga drugi grobovi upošteevajo. A - goveja lobanja, B - grob 144, C - grobovi 1224, 1225, 1226, 1228.

Fig.5. Burials in places respected by other graves. A - bovine skull, B - grave 144, C - graves 1224, 1225, 1226, 1228.

teme goveje lobanje (LF 35), ki po svojih značilnostih spada v okvir najdb iz zgodnjega srednjega veka. Zato se je Sageju zdelo možno, da gre za darilno žrtev iz časa grobišča (Sage 1984, 354). Temena govejih lobanj so razmeroma pogosta na grobiščih karolinškega obdobja na Spodnjeavstrijskem in v severozahodni Panoniji. Béla Szőke opozarja tudi na pomen goveda v germanskem predstavnem svetu, kjer je morda najbolj znana najdba aplika v podobi goveje glave iz groba frankovskega kralja Childericha (Szőke 1979). Altenerdinška lobanja leži razmeroma plitvo, do 60 cm globoko (Sage 1984, 354), na južnem robu temena nizke vzpetine sredi grobišča (sl. 8). Poleg tega so se ji na področju največje gostote grobov (sl. 5A) izognili vsi okostni grobovi. Enako je komaj verjeten pokop zgolj rogatega temena lobanje sredi polja v času po opustitvi pokopališča, po naključju na prosto mesto med grobovi, po naključju na statusno pomemben predel. Na podlagi vsega navedenega je zato najbolj verjetno, da gre za najdbo kulturnega pomena iz merovinškega obdobja.

Ob goveji lobanji je torej hkrati na eni strani prazen prostor, na drugi pa izredna gostota grobov (sl. 5A). Po tem ključu sta takoj vzbudili pozornost še dve mesti. Otroški grob 144, ki leži sredi praznega prostora, ki se mu drugi grobovi izogibajo (sl. 5B), in strnjena kopica grobov (1224, 1225, 1226, 1228), prav tako sredi praznega prostora (sl. 5C). Pokojnik v grobu 1226 ima ščit, kar po eni strani kaže zelo visoki status pokojnika, po drugi pa je pokopan stran od drugih grobov s štiti (sl.: 68, 94, 112), kar kaže, na do-

Sl. 6 - merske točke in črte.

Fig. 6 - measuring units and lines.

ločen pomen kraja, kamor so ga pokopali. Tudi goveja lobanja je pritegnila enega pokojnika s ščitom (483). To je nakazalo, da pomembni pokojniki - izven pričakovanega prostora - morda ležijo ob mersko-kulturnih točkah.

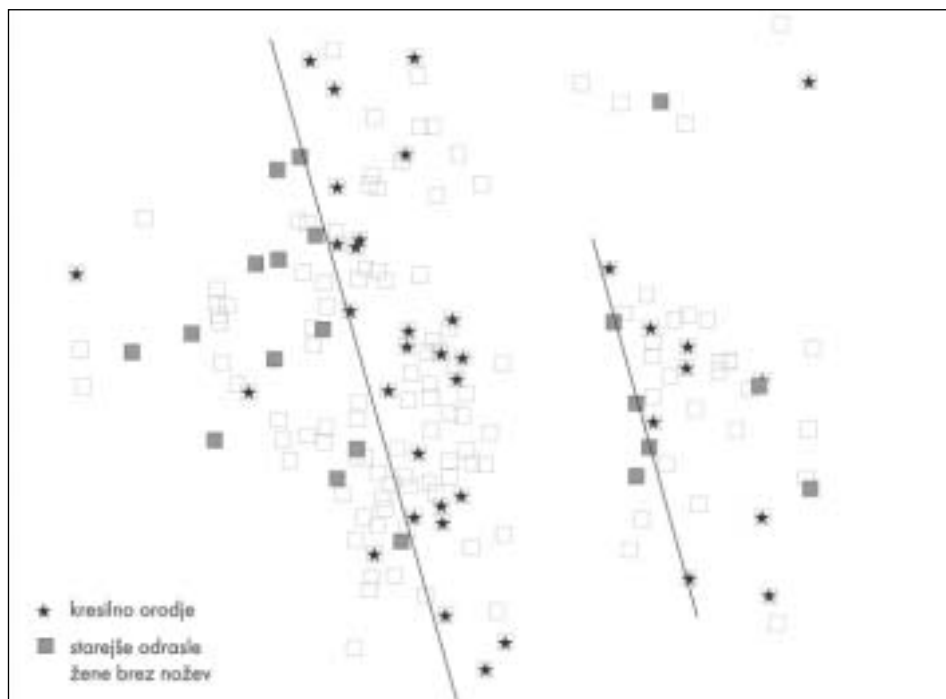
Pisni viri. Koli na langobardskih pokopališčih so z lesenim golobom na vrhu označevali smer kraja, kjer je bil na tujem pokopan svojec (Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum*, liber V: c.34).

Diskusija. Vikinška grobišča južne Švedske dokumentirajo obstoj vidnih znamenj, saj praviloma vsebujejo sestoje kamnov, ki tvorijo različne geometrijske like: kroge, ovale, obliko čolna, kvadrate, pravokotnike, trirogelnike (Hansson 1998 in sl. 175).

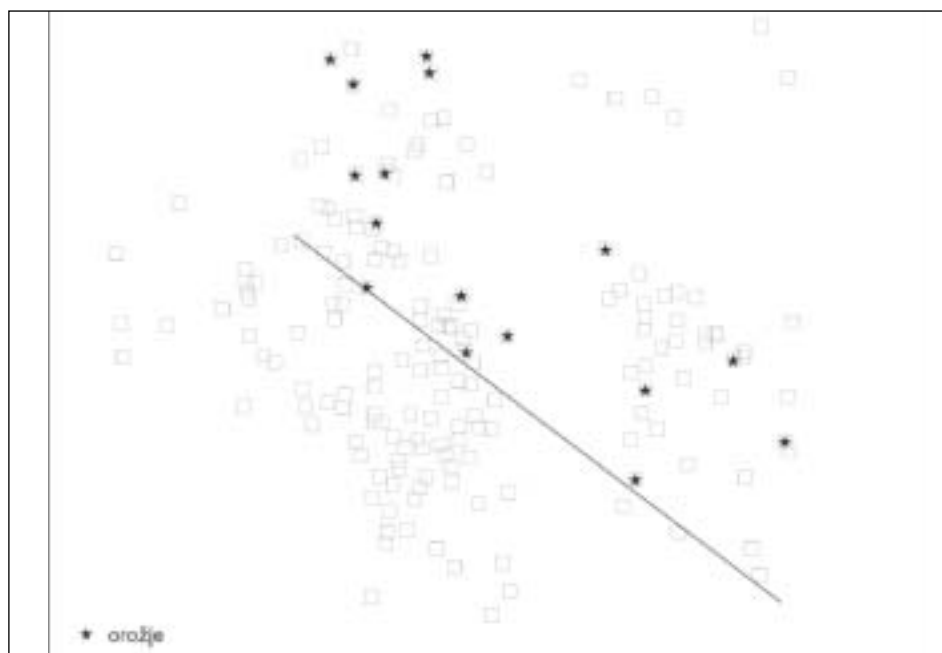
Smeri vrst grobov in meje skupin grobov kot sledovi merskega sistema

Pri kartiranju nekaterih lastnosti znotraj ožjih časovnih odsekov so se kazale bodisi ravne meje skupin ali pa razporeditve grobov v ravnih vrstah. Merski sistem se je skozi čas spreminjal. Zato je bilo mogoče razbrati samo nekatere njegove glavne obrise. V nadaljevanju predstavljam samo tiste iz začetnega obdobja grobišča, iz druge polovice 5. st. in iz prve polovice 6. stoletja.

V prvem obdobju grobišča so opazne predvsem ravne meje skupin (zelo izrazito sl. 6A). Merske črte tedaj potekajo skozi merski točki B in C, ter sestavljajo kvadrat sredi katerega leži točka A (goveja lobanja).

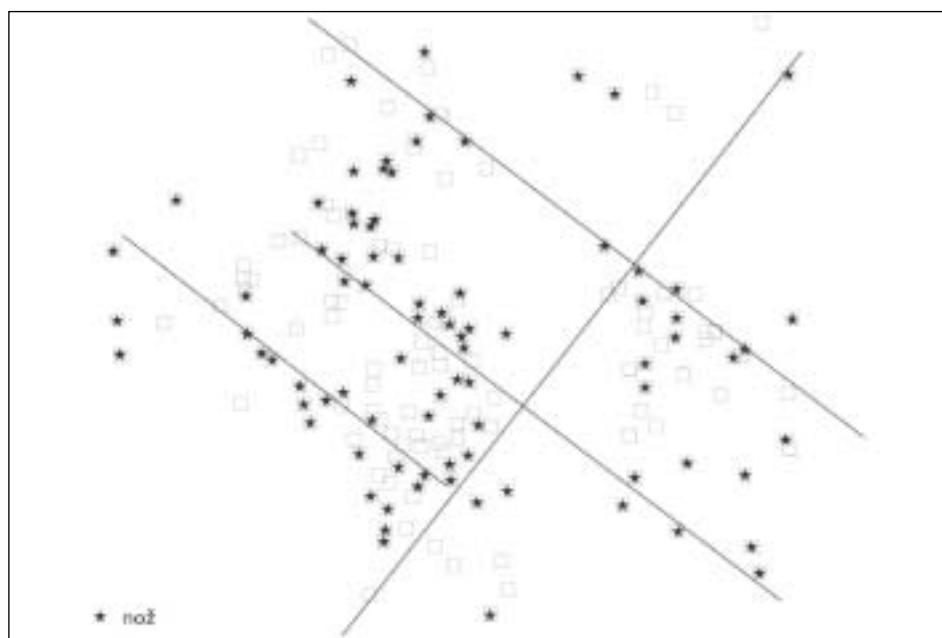

Sl. 6A - starejše ženske brez nožev in moški grobovi s kresilnim orodjem.
Fig. 6A – older females without knives and male graves with fire strikers.

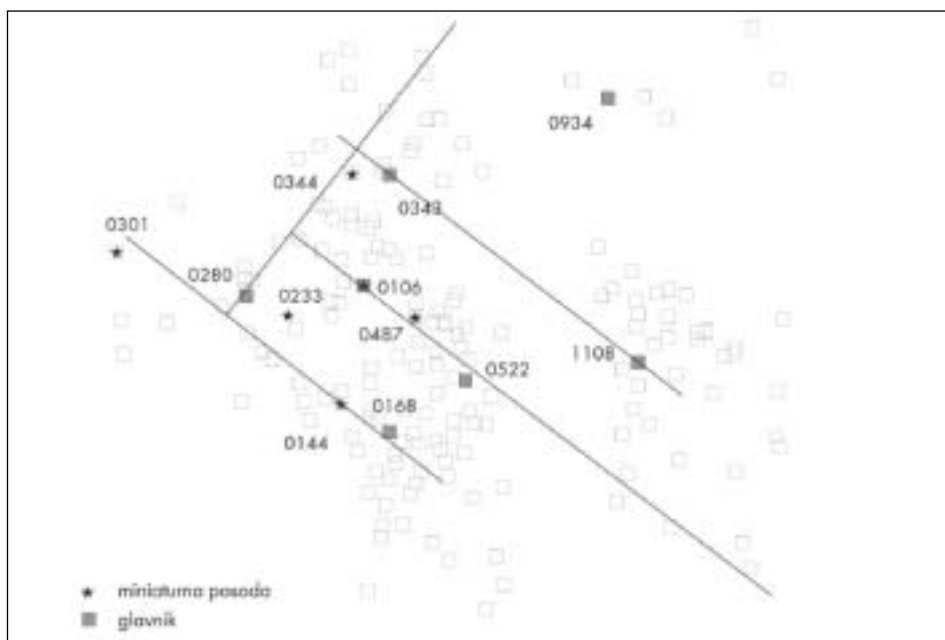
Sl. 6B - grobovi z orožjem.

Fig. 6B - graves with weapons.

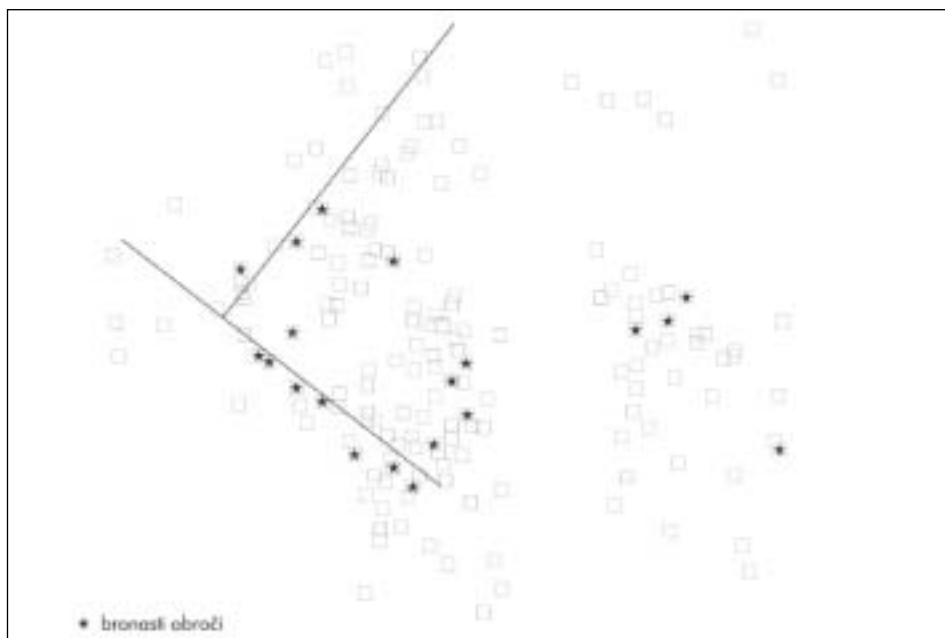

Sl. 6C - grobovi z nožem.

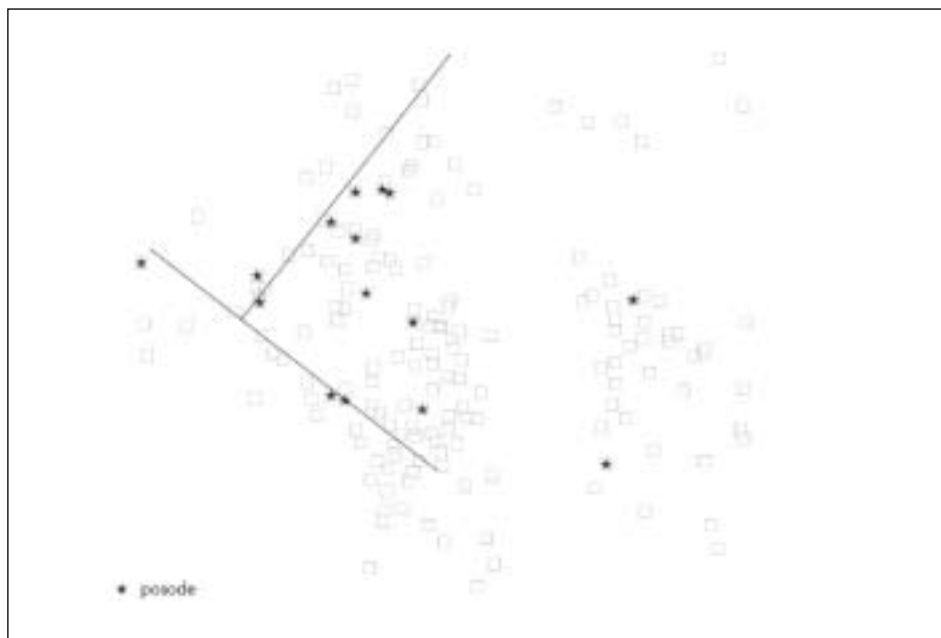
Fig. 6C - graves with knives.

Sl. 6D - grobovi z miniaturnimi posodicami in glavniki.
Fig. 6D - graves with combs and miniature dishes.

Sl. 6E - ženski grobovi z bronastimi obroči.
Fig. 6E - female graves with bronze ringlets.

Sl. 6F - grobovi s posodami.
Fig. 6F - graves with vessels.

Rekonstrukcija merskih struktur, njihov nastanek in razvoj

Glavna smer **a**, po kateri so začeli urejati prostor grobišča (sl.: 6, 7), je smer proti kulturnemu mestu, kjer danes stoji Marijina cerkev v Altenerdingu (sl. 3). Ta smer je odklonjena od severa za 127° (sl. 7). Na $48^\circ 15'$ severne širine in pri višini horizonta 1° označuje tudi smer sončnega zahoda v času poletnega solsticija in smer sončnega vzhoda v času zimskega solsticija, torej smer Kres – Božič. To je torej osnovna smer grobišča! Smer **d** je samo pravokotnica na osnovno smer. Obe tvorita stranici pravokotnega enakokrakega trikotnika, katerega osnovnica je daljica **c**. Na njej ležita merski točki B in C. Kot med **a** in **c** je 45° , daljica **b** ga razpolavlja na dva »obredna« kота po $22,5^\circ$. Premica **c** je odklonjena od severa za 82° , kar je hkrati ena od glavnih smeri, po katerih so usmerjali grobove. To je smer, ki sicer ne kaže na neko pomembno točko v pokrajini in tudi ne na neko važnejšo astronomsko točko.

Pri tem se porajajo nadaljnja vprašanja. Poleg tega, kaj pomeni točka A, kako je vključena v sistem in zakaj prav taka razdalja med točkami, kot pač je, na kar bomo odgovorili v nadaljevanju, tudi vprašanje, zakaj je bil grobovom pomemben odklon 82° in ne 127° . Menim, da odgovor tiči v dejstvu, da so se ljudje odločili za posredno smer ($127^\circ - 45^\circ = 82^\circ$), ki je v določenem kotu ($2 \times 22,5^\circ$) na osnovno smer. Rešitev je dobesedna: grobovi so tako pokopani v **kotu**.

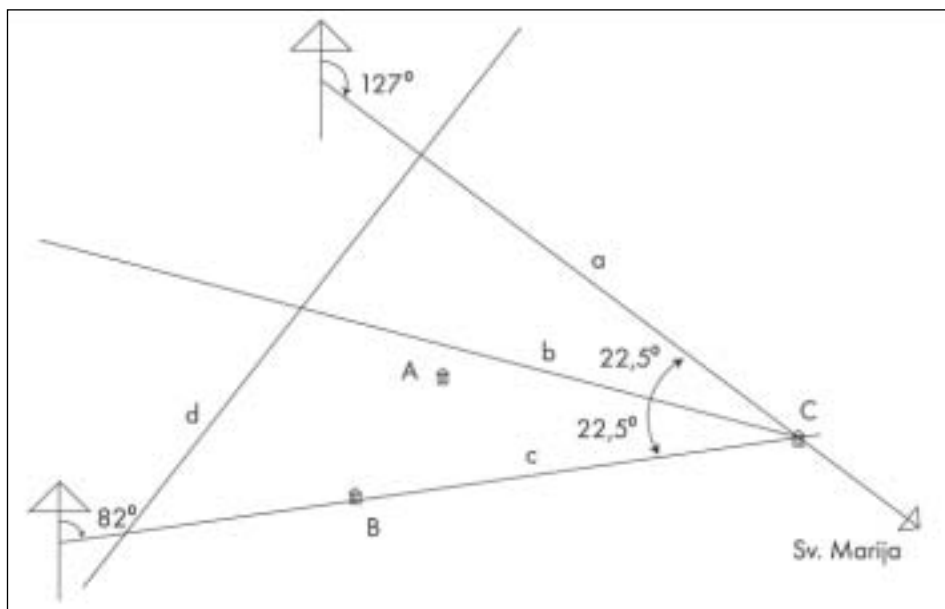
Jezikoslovje in etnologija. Beseda »kot« ima možnih več indoevropskih izhodišč: **kamp-* kriviti; **keuHt-* oviti, pokriti; **keuH-* kriviti, cerkvenoslovanski *sokutati* pomeni pokopavati! (Snoj 1995, 251s; 1997, 264). Iz **keuHt-* je tudi »kucelj« (Snoj 1997, 264)

pač kot zakrivljena oblika. Pomensko povezana je tudi beseda »krog«, ki je sorodna svn. *hring*, in izvira iz indoevropskega korena **(s)ker-* vrteti, viti, upogibati (Snoj 1997, 276). Krug je v beloruščini tudi nebesni obok, v ukrajiniščini pa gorski vrh (Bezljaj 1982, 98)! Vsem možnim osnovam je skupen pomen: oviti, kriviti. Pomenska povezava med kotom, vogalom in gomilo je povsem očitna tudi v nemški besedi »Ecke« < stvn. ecka, egga (Wahrig 1968, 981), ki v srednjeveških pisnih virih za področje jugovzhodnih Alp v toponomastiki vedno nastopa kot germanska vzporednica za slovansko »brdo« = Hügel (Kos 1975, 39 s; Blaznik 1986, 59 ss; Kranzmayer 1958, 41). Etimološke in pomenske povezave na ravni skupnih indoevropskih izhodišč med kot, krog, hrib, kucej kažejo skupno lastnost: zapognjenost, zakrivljenost. To pa je del pogoste in simbolno zelo močne protistave krivi – pravi (npr.: Ivanov, Toporov 1974, 264). »Krivi« se nanaša tudi na onostranstvo (Tolstaja 1998, 220), torej svet mrtvih.

Diskusija. Na simbolni ravni tako ni razlike med pokopom v krogu, gomili ali kotu. Kar pomeni, da tozadevno ni razlike med planimi pokopi in gomilnimi pokopi. To tudi pojasnjuje možnost prehajanja iz gomilnih v plane pokope in obratno.

Potem ko sem sestavil glavne obrise najstarejše merske mreže (sl. 6), se je hitro izkazalo, da je bila pri merjenju najbolj priljubljena enota – modul 3 X 2 dvojna koraka. Stranici a in d prej prikazanega enakokrakega pravokotnega trikotnika (sl. 7) sta bili dolgi po 6 modulov. Vanj je bil včrtan kvadrat s stranico 4 modulov (sl. 8). Kulturna točka B leži na stranici kvadrata, kulturna točka A pa skoraj natančno v njegovi sredini.

Diskusija. To kaže, da je bil ob jami z govejo lobanjo še nek viden objekt, kamen ali lesen(?) steber, ki je stal natančno v sredini. Pri tem postane očitna tudi okolnost, da je ta sredina na robu nekoč najvišjega mesta pokopališča, na katerem ni grobov. Vse to

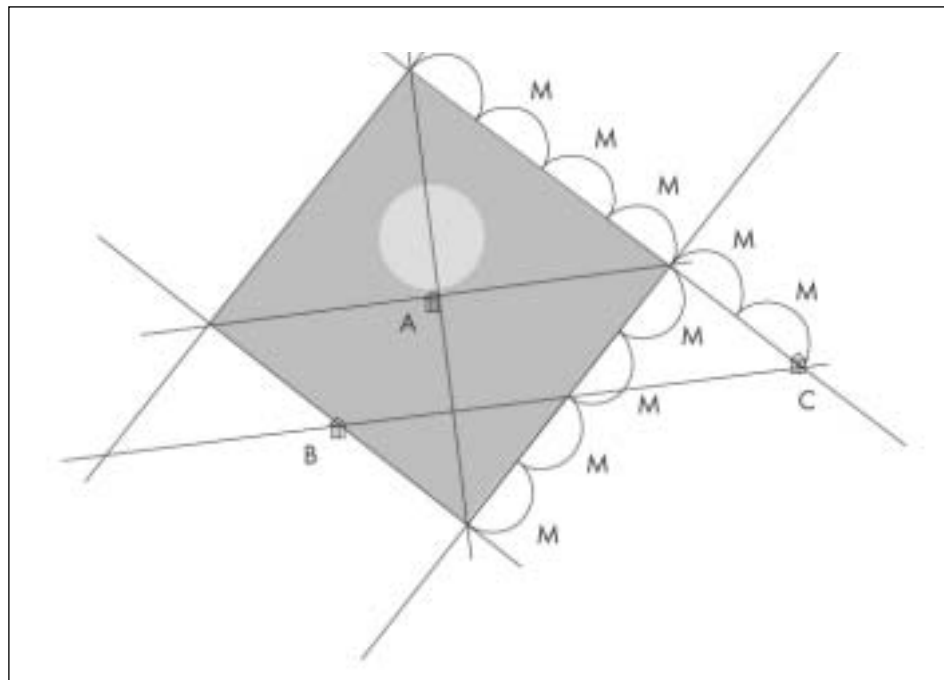
Sl. 7. Merska izhodišča.

Fig. 7. Starting-point for measurements.

sestavi v smiselno celoto. Kamen, steber na vzpetini pomeni simbolično os sveta, njegovo središče, kraj kjer so se odvijala najpomembnejša pravno-religiozna dejanja skupnosti, od poravnavanja sodnih sporov, do obredov umeščanja novega glavarja. Kot kažejo številni opisi ustoličevanj širom po Evropi, je to potekalo na točki simbolnega središča, ki so ga sestavljali kamni, vzpetina ali krog ter grob prednika (prim.: Banaszkiwicz 1998, 207 ss; še posebej 343 ter prejšnje in naslednje strani).

Veliko gomilo sredi južnošvedskega vikinškega pokopališča z geometrično razporejenimi kamni kaže upodobitev iz poznega 17. stoletja (sl. 9). Na vrh gomile vodi stezica, na gomili pa sta dva kamna: ravni in okrogli. Povezava s »pravim« in »krivim« kamnom, ki sta bila pomembna člena ustoličevalnih obredov pri Indoevropejcih (prim.: Pleterski 1997, 37), se zdi povsem mogoča. Zakopana goveja lobanja v Altenerdingu bi tako lahko pripadala »krivemu« bogu podzemlja (prim.: Tolstaja 1998; Popowska-Taborska 1998), ena njegovih značilnosti ja namreč kruljavost. Možni ravni steber ob njej pa bi pripadal njegovi nebesni protistavi. Po raziskavah Jacka Banaszkiwicza je v plemenskih središčih različnih evropskih skupin nekoč stal steber – simbolična os sveta, pogosto na dvignjeni podlagi, ki je hkrati služil različnim pravnim dejanjem (prim.: Banaszkiwicz 1990; 1991). Roderich Schmidt opozarja na povezavo kamnov, na katerih so ustoličevali skandinavske kralje, z grobovi prednikov (Schmidt 1980).

Že omenjeni dvojni korak je bil seveda tudi rimski *passus*, ki je bil razdeljen na 5 čevljev. Modul 3 X 2 dvojna koraka bi tako lahko znašal 30 čevljev. Rimski *passus* meri 1,48 m, kar da dolžino rimskega čevlja 0,296 m (prim.: Chantraine 1972). Če bi v Alten-

Sl. 8. Merski kvadrat (sivo) z označenimi kultnimi točkami in najvišjim delom grobišča (svetlejši krog). M – modul.
 Fig. 8. Square unit of measurement (grey) with designated cult points and the highest point of the cemetery (lighter circle). M – module.

erdingu uporabili takšno rimsko enoto, bi modul meril 8,88 m, vendar je nedvomno večji. Merskih razdalj mi gotovo ni bilo mogoče določiti natančneje kot na pol metra, vendar je večje število meritev največjih ugotovljenih razdalj med merskimi črtami odstopanje do določene mere medsebojno izravnalo. Tako je bilo mogoče izračunati dolžino stranice kvadrata na 37,18 m, modula na 9,29 m in čevlja na približno 0,309 m. To so mere, ki se z običajnimi rimskimi ne ujemajo. Ujema pa se število čevljev dolžine stranice kvadrata. Ta meri 120 čevljev, kar je enako velikosti, ki jo ima rimski actus, kot dolžinska in ploščinska mera rimskega polja (prim.: Chantraine 1964). Altenerdinški kvadrat bi bil torej lahko urejen po zgledu rimskega actusa.

To odpira vprašanje kontinuitete rimske poljske razdelitve v srednji vek na Bavarskem. Zadnji pregled je podal Klaus Fehn in ga zaključil z opozorilom na pozitivne dokaze kontinuitete, ki jih je našel Friedrich Eigler v weißenburškem prostoru (Fehn 1999). Načrti, ki jih je slednji predložil, vsaj v primeru krajev Holzingen in Kattenhochstatt kažejo uporabo rimskega merskega sistema polja (Eigler 1999). Ne da pa se z gotovostjo reči, kdaj je prikazana ureditev nastala. Podobno je Paul Meyer-Maurer (1998, 122 s) lahko prepričljivo pokazal preživetje rimske poljske razdelitve v sosednji Švici, severno od Alp in tudi v švicarskem delu rimske province Recije, ki je nekoč obsegala prav tako dobršen del sedanje Bavarske z Altenerdingom vred. Zanimiva je njegova ugotovitev, da je znašala dolžinska enota centurijacije 740 m, kar je polovica rimske milje in tretjina galske leuge. Ko je nadalje poskušal rekonstruirati manjše enote,

Sl. 9. Grobišče Ingelstad po sliki iz dela »Suecia antiqua et hodierna« Erika Dahlberga (Hansson 1998, 61, Fig. 7).
Fig. 9. Ingelstad cemetery according to Erik Dahlberg's »Suecia antiqua et hodierna« (Hansson 1998, 61, Fig. 7).
Picture from the late 17.th century.

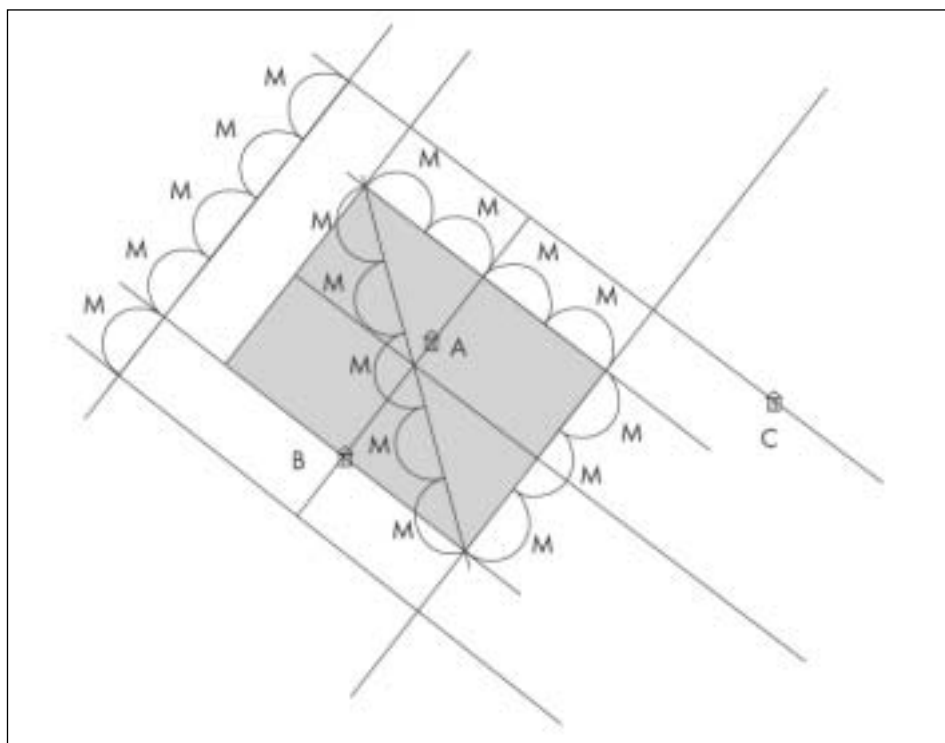
je na kartah merila 1 : 25000 lahko našel še podrobnejšo mrežo 1/10 dolžine centurije - *heredium*, torej v dolžini 74 m. Za to, kako so izmerili tako razdaljo, ponuja več možnih razlag. Ena možnost bi bila uporaba večjega »galskega« čevlja. Druga, ki ji je bolj naklonjen, bi bila, da so sicer uporabljali običajno merilno palico - *pertica*, vendar so izmerili bodisi povečan *actus* z 12 in " *perticami*, bodisi še raje kar *heredium* s 25 *perticami* (Meyer-Maurer 1998, 107 ss). »Povečani« *actus* bi tako meril 37 m, kar se z zanemarljivo razliko ujema s 37,18 m *altenerdinškega actusa*. Ker je v *Altenerdingu* enota očitno *actus*, in ne *heredium*, je vseeno bolj verjetna uporaba večjega čevlja. Še zlasti, ker ima dolžina *actusa* povsem določeno simboliko. Rimski pisec *Frontin* iz 1. st. v svojem spisu o rimskem zemljemerstvu namreč izrecno poudarja, da je dolžina 120 čevljev, kolikor znaša *actus*, 12 krat 10 čevljev - *decempeda*, tako kot ima dan 12 ur in leto 12 mesecev (*Frontin* 1998, 46: 90). Uporaba dodatnih čevljev za »povečani« *actus* bi bila povsem v nasprotju s tem navodilom. Rešitev je torej treba iskati v večjem čevlju, ki bi kot 120 del 37-metrškega *actusa* znašal 0,308 m. Ta pa se spet z zanemarljivo razliko ujema z 0,309 m čevlja v *Altenerdingu*.

V frankovski državi je bila po pripovedi Gregorja iz *Toursa* površinska enota, od katere je bilo treba plačati kralju davek od pridelka, 1 *aripennis*. 5 *aripenov* v dolžino je zneslo 1 stadij (*Weidemann* 1982b, 342). Pri dolžini stadija 125 korakov ali 625 rimskih čevljev, znese dolžina *aripena* 37 m, kar je enako »povečanemu« *actusu*. Pri tej meri se torej ujamejo tako mnogokratniki rimskega (125) kot tudi galskega čevlja (120). In koliko čevljev je potemtakem meril *aripen*? Po *Pseudo Boethiju* v dolžino in širino 120 čevljev (*Niermeyer* 1976, 60). Beseda se je do danes ohranila v francoščini - *arpent* in je galskega izvora (*Robert* 1976, 90). »Povečani« *actus* se torej imenuje *aripennis*.

Z modularno analizo poljske parcelacije južno od *Altenerdinga* v *Ascheimu* in njegovi okolici se je ukvarjala *Gertrud Diepolder* (1988) in pri tem našla posamezne razdalje, ki so se ji izšle pri uporabi rimskega čevlja 0,296 m, *Karlovega* čevlja 0.333 m in »*aschheimskega*« čevlja 0,275 m, ki ga je razvila iz stavbnega tlorisa zgodnjeresrednjeveške cerkve v *Ascheimu*. Za večjo prepričljivost ji manjka celovit modularni prikaz razvoja polja vsaj ene vasi v celoti. V iskanju primerjav je opozorila na sledove rimske parcelacije, ki jih je odkril *Franz Brosch* ob vznožju *Georgenberga* v Zg. Avstriji in jim je bilo mogoče pripisati kot mero čevlj v dolžini približno 0,3065 m. Sama se je zavzela za modul, ki bi bil izpeljan iz *aschheimskega* čevlja (*Diepolder* 1988, 210 s). Novejše meritve *Hansa Krawarika* (1994, 159) v okolici *Georgenberga* *aschheimskega* čevlja niso potrdile. Ostaja pa velika podobnost med 0,3065 m »*georgenberskega*«, 0,308 m galskega in 0,309 m čevlja v *Altenerdingu*. Če temu dodamo še podatek, da je po viru iz 9. st. sv. *Rupert* dobil okoli 696 v *Salzburgu* posest od *bajuvarskega* kneza *Theoda* v izmeri dveh levg v kvadrat - *in longitudine et latitudine de territorio super duas leuvas* (*Wolfram* 1995, 245; *Lošek* 1997, 94 ss), je kontinuiteta uporabe starih merskih enot galskega izvora na *bajuvarskem* področju ponovno potrjena. *Altenerdinški* kvadrat je tako mogoče razložiti kot *aripen*, katerega mnogokratnik je galska levga. Hkrati je idealen simbol enosti prostora in časa, saj z merami po *Frontinovi* pripovedi kaže obenem prostor in čas. Pokazali smo, da je bil sestavljen iz 4 modulov. V tem lahko najdemo še en stik z antično simboliko. *Pitagorejcem* pravica ustreza številu 4 in kvadratu (prim.: *Motte* 1985). To ujemanje pa potrjuje pravno-religiozni namembnosti praznega prostora vrh vzpetine z govejo lobanjo ob središču kvadrata.

Simbolika aripena pa s tem ni izčrpana. Tudi to, da so pri urejanju prostora pokopališča poudarili mersko enoto razdelitve polja, ne more biti naključje. Zelo zanimivo primerjavo ponuja finsko grobišče z žganimi grobovi Vainionmäki v kraju Laitila iz 7. in 8. st. Tu so bili najdeni sledovi kulturnega oranja na pokopališču. Avtorica navaja, da je bilo mogoče na grobiščih Skandinavije že večkrat ugotoviti ritualno oranje iz različnih arheoloških obdobij. Nadalje opozarja na finsko ljudsko pesem »O sežigu Tarsiana«, ki pove, da bodo ogorki pogrebne grmade posejani na polje brez dna. Polje brez dna je barje, v katerega se pod težo grehov pogrezajo duše, ki jih je očistil ogenj. Očitno je simbolno enačenje polja in pokopališča; ostanki grmade, sežgane kosti prednikov so kot seme posejani na to polje. Pokopališče je bilo tako vez med preživljanjem obstoječe skupnosti in preminulimi pokolenji (prim.: Purhonen 1996, 123 s). Na tem mestu se zato lahko vprašamo, kako stara je oznaka pokopališča kot božje njive? Vsekakor je sintagma »ager dei« pogosta že v zgodnjekrščanski književnosti (npr.: Caesarius Arelatensis, Sermones Caesarii uel ex aliis fontibus hausti. Cl. 1008, SL 103, sermo: 6, cap.: 5, linea: 1).

V kvadrat-aripen je bil postavljen pravokotnik (sl. 10). Kulturna točka B stoji na sredini njegove dolžine. Razmerje stranic 3 : 4 je najbolj idealno za pravokotni trikotnik, ki ga dobimo, če potegnemo diagonalo pravokotnika. Pri tem razmerju je namreč tudi diagonala celo število – 5, kajti $\sqrt{25} = \sqrt{(9 + 16)}$. Obstoje diagonale dokazujeta meji med

Sl. 10. M – modul 30 čevljev, sivo – pravokotnik.

Fig. 10. M – module 30 feet, grey – rectangle.

grobovi starejših žensk brez nožev in moškimi grobovi s kresilnim orodjem, ki sta z diagonalo vzporedni (sl.: 6A, 10).

Vzdolžna središčnica pravokotnika ločuje v prvi dobi bojvniški del od ostalih (sl. 6B), prečna središčnica hiše, na kateri ležita kulturni točki A in B, v istem času ločuje otroke od odraslih. Pravokotnik osmišlja tudi razporeditev grobov z glavniki in miniaturnimi posodicami v prvi dobi (sl. 6D). Par 343, 344 nekako »čuva« severni vogal pravokotnika, par 253, 280 pa njegov zahodni vogal. Tudi grobovi 144, 168, 301, 1108 stojijo na črtah ali ob črtah, ki omejujejo pravokotnik. Grobovi 106, 487, 522 pa so ob črti ki ga razpolavlja.

Diskusija. Je posebna vloga v ureditvi sveta mrtvih pripadla tistim, ki so se od drugih razlikovali tudi v svetu živih? Hkrati se ponuja misel, da je pravokotnik pravzaprav tloris hiše mrtvih. »Čuvaj« vogalov so hišni varuhi. Pri tem postane še bolj zanimiva osrednja lega groba 106, ki je enako oddaljen od obeh vogalov (sl. 6D), v opremi pa združuje moški in ženski predmet (glavnik in miniaturna posodica skupaj v jugozahodnem vogalu krste).

Delitev na levo, zahodno, žensko stran in vzhodno, desno, moško, ki jo kaže sl. 6A, poznajo ljudstva celega sveta, izpričujejo jo že antični viri ter je očitno ena najstarejših simbolnih dvopolnosti človeštva (prim.: Needham 1973; Ivanov, Toporov 1974, 259 ss; Leeuwen-Turnovcová 1990). In če navedem za vzorec vsaj še nekaj arheoloških primerov leve – ženske in desne – moške strani; zelo jasno sliko nudita makedonski grobišči Vodovratski Pat v vasi Vodovrati in Dimov Grob v vasi Ulanci iz prehoda pozne bronaste v zgodnjo železno dobo Makedonije. Umrle so polagali skrčene na bok, pri čemer ženske vedno na levo stran telesa, moške pa vedno na desno stran telesa (Mitrevski 1997, 35 ss). Drugačno dvopolno ureditev so uporabili na poljskem grobišču Dziekanowice iz 10./11. st., kjer so ženske pokopane z glavo na zahodni strani, moški pa z glavo na vzhodni strani groba (Rysiewska, Wrzesiński 1997, 89). Anglosaško grobišče Holywell Row iz 6. in 7. st. ima tudi grobove, kjer so pokopali pokojnike s skrčenimi nogami, pri ženskah na levo in pri moških praviloma na desno (Pader 1982, 95). Na zgodnjerednjeveškem sarmatskem grobišču Klin Jar na severnem Kavkazu so umrle pokopavali skrčene, moške na desno stran, ženske na levo (Härke et alii 2000, 185 s).

Povsem očitna vzporednica med ureditvijo hiše in grobišča obstaja v irskem izročilu. Tako kot je bil severni del hiše vedno stran časti, je bil tudi pokop na severu pokopališča časten (Fry 1999, 163 s). Sever kot stran časti opisuje tudi *Críth Gablach*, irsko pravno besedilo iz 8. stoletja, ki našteva sedežni red na kraljevem dvoru. Dolga pravokotna stavba gleda proti vzhodu, v oddaljenem koncu na severni strani sedi kralj. Na jugu so njegovi plačanci, tisti, ki jih je rešil, stražarji. Zahodno od kralja so odposlanci, pesniki, harfisti. Jugovzhodno so dudachi, hornisti in glumači. Na drugi, severni polovici je bojevnik, ki čuva vrata, zahodno od njih plemeniti kraljevi varovanci. Za njimi so talci. Za njimi sodnik. Kraljeva žena je zahodno od njega. Ujetniki v verigah so na severozahodu (Fry 1999, 166 s). Opis vzbuja misel, da je tudi stroga razporeditev v alternerdinškem grobišču odsev nekega povsem določenega reda.

Kvadrat in pravokotnik v njem se s svojo ureditvijo kažeta kot nekak dvor. Ta ima določene meje in osrednjo vzpetino grobišča. V tem se nudi zanimiva povezava z etimologijo besede *Friedhof*. Njena stv. oblika *vrithof* je izpeljana iz *friten* s prvotnim pomenom »ograjeno zemljišče« (»eingefriedigtes Grundstück«) in *hof* z osnovnim pomenom »vzpetina« (»Anhöhe«) (Wahrig 1968, 1347 s, 1806). Kvadrat je tako simbolna

in dejanska podoba grobišča, v sebi združuje polje (aripen) in bivališče, pravno, družbeno ureditev, prostor in čas. Je torej vse hkrati, s tem pa podoba sveta. Svet, ki je urejen po predstavah živih in je z njihovim svetom pri pravu celo funkcionalno spojen. Razlika je le v tem, da v njem bivajo mrtvi z vsem, kar jim onemogoča vrnitev v svet živih. Simbolna povezava med hišo, ki je model sveta v malem, a hkrati tudi maternica, ter grobom, ki je začetek novega bivanja, izvira morda še iz starejše kamene dobe (prim.: Čausidis 1996).

Naselbina, ki ji pripada Altenerding, še ni bila odkrita, da bi videli njeno urbaniščno ureditev in preverili, ali so tudi tam uporabljali enake oblike in velikosti kot na grobišču. Če pa pogledamo v širši prostor, je zanimiv podatek, da so v prvih stoletjih n. št. v germanskih naselbinah prevladala pravokotno ograjena dvorišča, pogosto razporejena v obliki šahovnice; npr. kvadratasti dvori spodnjesaške naselbine Flögeln se tudi po velikosti dobro ujemajo z altenerdinškim »dvorom« (prim.: Steuer 1982, 261 s, Abb. 67).

Literatura:

- BANASZKIEWICZ, Jacek 1990, *Pons mercati, gradus lignei, stепен* i inne. Uwagi o znaku władzy i prawa słowiańskich miejsc wiecowych. – *Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska* 45, Sectio F, 79 – 89 (*Pons mercati, gradus lignei, stепен et les autres. Les remarques sur un signe du pouvoir et du droit des lieux de rassemblement slaves*).
- BANASZKIEWICZ, Jacek 1998, *Polske dzieje bajeczne mistrza Wincentego Kadłubka*. – Wrocław. (Summary: Poland's legendary history of Master Vincent Kadłubek)
- BELAJ, Vitomir 1998, *Hod kroz godinu. Mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja*. – Zagreb.
- BEZLAJ, France 1982, *Etimološki slovar slovenskega jezika II*. – Ljubljana.
- BLAZNIK, Pavle 1986, *Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške do leta 1500*. – *Historična topografija Slovenije II*, Maribor.
- BRENNINGER, Georg 1990, *Die Kirchen der Pfarrei Altenerding*. – [v:] *Altenerding, München*, 3 – 15.
- CHANTRAINE, H. 1964, *Actus 2*. – *Der kleine Pauly, Lexikon der Antike* 1, 60.
- CHANTRAINE, H. 1972, *Passus*. – *Der kleine Pauly, Lexikon der Antike* 4, 542 – 543.
- CHRISTLEIN, Rainer 1966, *Das alamannische Reihengräberfeld von Marktoberdorf im Allgäu*. – *Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte* 21, Kallmünz/Opf.
- ČAUSIDIS, Nikos 1996, *The house and its symbolic meanings*. – *Macedonian Heritage* 2/27, 37 – 52. – ЧАУСИДИС, Никос 1996, *Куката и нејзините симболички значења*. – *Македонско наследство* 2/27, 37 – 52.
- DANNHEIMER, Hermann 1974, *Aus der Siedlungsarchäologie des frühen Mittelalters in Bayern*. – [v:] *Studien zur vor- und frühgeschichtlichen Archäologie* (urednika: Georg Kossak, Günter Ulbert), *Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte, Ergänzungsband* 1, 629 – 657.
- DIEPOLDER, Gertrud 1988, *Aschheim im frühen Mittelalter 2. Ortsgeschichtliche, siedlungs- und flurgenetische Beobachtungen im Raum Aschheim*. – *Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte* 32/2, München.

- DYGGVE, Ejnar 1954, Gorm's Temple and Harald's Stave-Church at Jelling. – *Acta Archaeologica* 25, 221 – 239.
- EIGLER, Friedrich 1999, Frühstadien der -ingen und -heim-Dörfer in Raetien nördlich der Donau. – *Siedlungsforschung: Archäologie – Geschichte – Geographie* 17, 181 – 221.
- FEHN, Klaus 1999, Römische Quadrafluren in Bayern? – [v:] *Bayern und die Antike, 150 Jahre Maximilians-Gymnasium München*, 76 – 87.
- FRONTIN, Iulius Frontinus 1998, *L'ŷuvre gromatique. Corpus Agrimensorum Romanorum IV*. – Luxembourg.
- FRY, Susan Leigh 1999, Burial in Medieval Ireland, 900 – 1500. A review of the Written Sources. – Dublin, Portland.
- HANSSON, Martin 1998, Graves, Grave-Fields and Burial Customs - Variation as Theme. A Discussion of Late Iron Age Grave-Fields in the Inland of Småland. – *Lund Archaeological Review*, 49-66.
- HÄRKE, Heinrich – BELINSKIJ, A. B. – STOODLEY, Nick 2000, Die Darstellung von Geschlechtergrenzen im frühmittelalterlichen Grabritual: Normalität oder Problem?. – [v:] *Grenze und Differenz im frühen Mittelalter* (uredila: Walter Pohl in Helmut Reimitz), Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften 287, Forschungen zur Geschichte des Mittelalters 1, Wien, 181 – 196.
- IVANOV, V. V. – TOPOROV, V. N. 1974, *Issledovanija v oblasti slavjanskih drevnostej*. – Moskva. – ИВАНОВ, В. В. – ТОПОРОВ, В. Н. 1974, *Исследования в области славянских древностей*. – Москва.
- KAHL, Hans-Dietrich 1985, Die Baiern und ihre Nachbarn bis zum Tode des Herzoges Theodo (717/18). – [v:] *Die Bayern und ihre Nachbarn 1* (uredila: Herwig Wolfgram, Andreas Schwarz), Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften 179, Veröffentlichungen der Kommission für Frühmittelalterforschung 8, Wien, 159 – 225.
- KOS, Milko 1975, *Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500)*. – Ljubljana.
- KRANZMAYER, Eberhard 1958, Ortsnamenbuch von Kärnten. II. Teil. Alphabetisches Kärntner Siedlungsnamenbuch. – *Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie* 51, Klagenfurt.
- KRAUSEN, Edgar 1985, Wallfahrten im Erdinger Land. – [v:] *Landkreis Erding. Land und Leute. Geschichte – Wirtschaft – Kultur, Erding*, 187 – 194.
- KRAWARIK, Hans 1994, Kremsdorf in Oberösterreich – Wüstung oder Siedlungsverlegung? – *Siedlungsforschung, Archäologie-Geschichte-Geographie* 12, 155 – 166.
- LEEUVEN-TURNOVCOVÁ, Jiřina van 1990, *Rechts und Links in Europa*. – Osteuropa-Institut an der Freien Universität Berlin, *Balkanologische Veröffentlichungen* 16, Berlin.
- LOŠEK, Fritz 1997, *Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum* und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg. – *Monumenta Germaniae Historica, Studien und Texte* 15, Hannover.
- MACHÁČEK, Jiří – PLETESKI, Andrej 2000, Altslawische Kultstrukturen in Pohansko bei Břeclav (Tschechische Republik). – *Studia mythologica Slavica* 3, 9 – 22.

- MEYER-MAURER, Paul 1998, Römische Landesvermessung in der Schweiz. – *Helvetia archaeologica* 115/116, 83 – 199.
- MITREVSKI, Dragi 1997, Protoistoriskite zaednici vo Makedonija preku pogrebuva-njeto i pogrebnite manifestacii. – Skopje. – МИТРЕВСКИ, Драги 1997, Про-тоисториските заедници во Македонија преку погребувањето и погребните манифестации. – Скопје.
- MOTTE, André 1985, Orphisme et pythagorisme. – [v:] *Dictionnaire des religions* (iz-dajatelj: Paul Poupard), 1240 – 1242.
- NEEDHAM, Rodney (urednik) 1973, *Right & Left, Essays on Dual Symbolic Classifica-tion*. – Chicago and London.
- NIERMEYER, J. F. 1976, *Mediae latinitatis lexicon minus*. – Leiden.
- PADER, Ellen-Jane 1982, *Symbolism, Social Relations and the Interpretation of Mortu-ary Remains*. – BAR International Series 130, Oxford.
- PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum*. - (izdaja: Fran Bradač, Bogo Grafen-auer, Kajetan Gantar, Maribor 1988).
- PÉRIN, Patrick 1980, *La datation des tombes mérovingiennes*. – Genčve.
- PLETERSKI, Andrej 1996, *Strukture tridelne ideologije v prostoru pri Slovanih*. – Zgo-dovinski časopis 50, 163 – 185 (Räumliche Strukturen einer dreiteiligen Ideologie bei den Slawen). Izvorno starejša različica je bila objavljena tudi v angleščini: *The trinity concept in the Slavonic ideological system and the Slavonic spatial meas-urement system*. – *Światowit* 40, 1995, 113 – 143.
- PLETERSKI, Andrej 1997, *Mitska stvarnost koroških knežjih kamnov*. – Zbirka zgado-vinskega časopisa 17, Ljubljana.
- POPOWSKA-TABORSKA, H. 1998, *O kaszubskim kuka i całej diabelskiej rodzinie*. – [v:] *Slovo i kul'tura* II, [v:] *Слово и культура* II, 251 – 254.
- PURHONEN, Paula 1996, *Mortuary practices, religion and society*. – [v:] *Vainionmäki – A Merovingian Period Cemetery in Laitila, Finland* (uredila: Paula Purhonen), Helsinki, 119 – 129.
- ROBERT, Paul 1976, *Dictionnaire alphabétique & analogique de la langue française*. – Paris.
- RYŚIEWSKA, Teresa - WRZESIŃSKI Jacek, 1997, *Struktura krewniacza i powiązania populacyjne ludności z Dziekanowic, stanowisko 2. Próba rekonstrukcji na pod-stawie materiału z cmentarzyska*. – *Przegląd Archeologiczny* 45, 87 – 127 (Kin structure and population relations of the people from Dziekanowice, site 2. An attempt of reconstruction on the basis of the material from the cemetery. Die verwandschaftlich-nachbarschaftliche Struktur und Populationsbeziehungen der Bevölkerung aus Dziekanowice, Fdst. 2. Versuch einer Rekonstruktion aufgrund des Fundmaterials aus dem Gräberfeld).
- SAGADIN, Milan 2001, *Staroslovansko grobišče na Malem gradu v Kamniku* (The Early Slavic cemetery at Mali grad in Kamnik). – *Arheološki vestnik* 52, 359 - 375.
- SAGE, Walter 1975, *Das Reihengräberfeld von Altenerding*. – [v:] *Ausgrabungen in Deutschland 2, Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Forschungsinstitut für Vor- und Frühgeschichte, Monographien 1/2, Mainz*, 254 – 277.
- SAGE, Walter 1984, *Das Reihengräberfeld von Altenerding in Oberbayern I*. – *German-ische Denkmäler der Völkerwanderungszeit, Serie A, Band XIV*, Berlin.

- SCHMIDT, Roderich 1980, Morastein. – [v:] Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte 19, 663 – 667.
- SNOJ, Marko 1997, Slovenski etimološki slovar. – Ljubljana.
- STEUER, Heiko 1982, Frühgeschichtliche Sozialstrukturen in Mitteleuropa. – Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Philologisch-Historische Klasse, Dritte Folge 128, Göttingen.
- STEVENS, M. Wesley 1999, Karolingische Renovatio in Wissenschaften und Literatur. – [v:] 799 - Kunst und Kultur der Karolingerzeit. Karl der Große und Papst Leo III. in Paderborn. Beiträge zum Katalog der Ausstellung Paderborn 1999 (ur.: Christoph Stiegemann, Matthias Wemhoff), Mainz, 662 – 680.
- SZÓKE, Béla Miklós 1979, Zur Problematik des Bestattungsritus mit verstümmelten Rinderschädel des Typs von Sopronkőhida. – Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 31, 51 - 103.
- ŠALKOVSKÝ, Peter 1993, Sídliskove objekty a štruktúra vnútornej zástavby. – [v:] Mužla-Čenkov I. Osídlenie z 9.-12.storočia, (uredil: Alexander Ruttkay), Nitra, 41 – 69.
- ŠALKOVSKÝ, Peter 1994, Eine neue Rekonstruktionsmethode für den Bebauungsplan slawischer Siedlungen. – Siedlungsforschung. Archäologie – Geschichte - Geographie 12, 265 – 270.
- ŠPRAJC, Ivan 1991, Arheoastronomija. – Ljubljana.
- TOLSTAJA, S. M. 1998, Kul'turnaja semantika slav. *kriv-. – [v:] Slovo i kul'tura II, 215 – 229. ТОЛСТАЯ, С. М. 1998, Культурная семантика слав. *kriv-. – [в:] Слово и культура II, 215 – 229.
- TOLSTOJ, Nikita I. 1998, »Bez četyreh uglov izba ne stroitsja« (zametki po slavjanskomu jazyčestvu). ТОЛСТОЙ, Никита И., »Без четырех углов изба не строится« (заметки по славянскому язычеству). – Studia mythologica Slavica 1, 9 – 21.
- TOOMER, G. J. 1996, Ptolemy and his Greek Predecessors. – [v:] Astronomy before the Telescope (ur.: Christopher Walker), London, 68 – 91.
- WAHRIG, Gerhard 1968, Deutsches Wörterbuch. – Gütersloh.
- WEIDEMANN, Margarete 1982b, Kulturgeschichte der Merowingerzeit nach den Werken Gregors von Tours. – Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Forschungsinstitut für Vor- und Frühgeschichte, Monographien 3/2, Mainz.
- WOLFRAM, Herwig 1995, Salzburg, Bayern, Österreich. Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit. – Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 31, Wien-München.

Juridical-Cult Structures in the Region of Altenerding in Bavaria

Andrej Pleterski

The discussion investigates the ritual arrangement of space-structures at the Bavarian cemetery of Altenerding. People buried their deceased at this cemetery during the period ranging from the second half of the 5th to the end of the 7th century. With its 1500 investigated graves, this cemetery represents the largest in southern Germany (catalogue: Sage 1984). It is situated at the edge of the town of Erding, 30 km northeast of Munich and in the heart of former Bajuvaria. The center of the early mediaeval Old Bavarian Westergau was probably situated in the original Erding (the current Erding developed only in the Late Middle Ages)(Kahl 1985, 169). The Altenerding cemetery would thus be attributed to the central settlement of this territorial unit.

The “ritual angle” represents presumably the most basic ritual form that can be found in the area. The expression “ritual angle” is of course entirely technical; however, it does have its roots in the mythological meaning of an angle in buildings, which is preserved in folkloristic materials (e.g.: Tolstoj 1998). Measuring $23.5^\circ \pm 1.5^\circ$, it is identical to the apparent difference between the height of the noontime sun during the equinox and its height during both the summer and winter solstices. This difference occurs due to the fact that the Earth’s axis does not spin perpendicular to the plane of its orbit around the sun, rather, it has a deviation of the above mentioned degree (cf.: Šprajc 1991, 14). The two solstices and equinoxes represent turning points in the year, when the relations between the natural forces, or deities – such as people once comprehended these matters – would change. The angle of $23.5^\circ \pm 1.5^\circ$ connects three cult localities that are dedicated to the pagan deities of light (warmth, summer...) and dark (cold, winter...), as well as to the deity that maintains equilibrium between them (see also: Pleterski 1996). Repeating the ritual angle signified consolidation of the natural equilibrium, which is essential for the survival of people in general (cf. Belaj 1998, 26).

The arrangement of the area presumably involved the following: in the heart of their land, the settlers first determined three cult localities, dedicated to three different deities, thus designating the ritual angle and consequently also equilibrium. With the aid of posts or stones, they would designate the direction from their cemetery towards one of the three cult localities. This set direction then represented the orientation of all the graves for their deceased, as well as any further, more detailed regulations of the cemetery area, for instance: determining the outer limits of the burial area, selecting the specific locus of cult significance at the cemetery, delimiting the areas to serve for burying different population groups. Additional posts and stones were needed and set for these additional regulations. Ritual numbers were applied for measuring distances, so as to consolidate the natural order (see also: Pleterski 1996, Belaj 1998, p. 16-17).

The existence of measuring posts is first demonstrated by the author at the southern German, Merovingian cemetery of Marktoberdorf (fig. 1), which together with the neighboring churches of St Martin and St Mary forms the ritual angle (fig. 2). At Altenerding this ritual angle is formed by the cemetery and the two cult localities where the churches of St Mary and Heilig Blut stand today (fig. 3). A module of 333 m was used for their positioning; this measures 1000 Karl feet, each being 0.333 m, or 9 aripens

of 37 m. An aripen is an old Gallic-Roman measuring unit that was preserved through to the Middle Ages.

In the continuation, the author demonstrates upon structures attributed to the early period of the cemetery (the second half of the 5th and the first half of the 6th centuries) the use of measuring-cult points at the cemetery (fig.: 4, 5), as well as measuring lines that were regarded for the burials of individual groups of people (fig. 6). The foundation of the measuring system was the direction delineated by the declination of 127° towards the neighboring cult locality in the area, today's Church of St Mary (fig. 7: a). At the same time, this represents the direction of the sunset at the summer solstice and the sunrise at the winter solstice. A square was formed at this direction (fig. 8). The square measured 120 x 120 Gallic feet (1 = 0.308 m), which measures 37 m. It follows that a module of 3 x 2 double steps or 30 Gallic feet was used. The side of the square, which the author interprets as the old Gallic-Roman surface measurement of an aripen, is thus composed of 4 modules. A connection with Pythagoreanism may be evident here, whereby justice corresponds with the number 4 and the square form (cf.: Motte 1985). The central elevation of the cemetery was situated in the aripen, and the upper part of a bovine skull was buried in the center of this aripen. The author considers the skull to be a part of the structure, which presumably signified the symbolic center of the community and served as the focal point for enthronement rituals and other juridical-religious rituals (cf.: Banaszkiwicz 1998, 207 ss). As analogous with the preserved stones at the top of the tumulus he cites the Ingelstad cemetery in southern Sweden (fig. 9).

A rectangle with ideal ratios between sides and diagonals, measuring 3 : 4 : 5 modules (fig. 10), was demarked in the aripen. The direction of the diagonals was considered in the division of the burial area into the male and female areas (fig. 6A); this further corresponds with the primeaeval partition into the western, left female side and the eastern, right, male side. The rectangle is perhaps a symbol for the court – house of the dead. Such a cemetery reflects also, in a symbolic manner, the arrangement of the living world.